Bazyli Czyżewski[1]

Przesłanki efektywności absorpcji środków pomocowych dla rolnictwa w ramach Wspólnej Polityki Rolnej

1. Wprowadzenie

Mechanizm absorpcji w przypadku rolnictwa można zdefiniować jako całokształt uwarunkowań, które decydują o podziale środków pomocowych z UE między różną działalność gospodarstw rolnych. Tak pojmowana absorpcja jest w szerszym kontekście tożsama z alokacją zasobów. Problem efektywności alokacyjnej należy do podstawowych zagadnień ekonomii od jej zarania. Ekonomia nurtu głównego uznaje, iż efektywną alokację zapewnia rynek[2], który w optymalnych warunkach w taki sposób rozdysponowuje każdą jednostkę dzielonego zasobu, aby korzyść wynikająca z jej przeniesienia do innego zastosowania była dokładnie równa stracie związanej z jej wycofaniem z przeznaczenia alternatywnego[3]. Z punktu widzenia rolnictwa i przy uwzględnieniu rozwojowego (dynamicznego) wymiaru procesu alokacji[4] powyższy warunek oznacza utrzymywanie się sektorowych *terms of trade* na poziomie zapewniającym reprodukcję rozszerzoną aktywów zaangażowanych w produkcję rolną. W tym miejscu trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, iż w sektorze rolnym nie ma warunków do skutecznego funkcjonowania mechanizmu rynkowego, co zostanie wyjaśnione w pierwszej części rozważań. W związku z powyższym bodźce rynkowe, niejako immanentne dla obecnego ustroju Polski, nie są w stanie zapewnić efektywnej absorpcji środków pomocowych z UE i mu-

---

[1] Dr Bazyli Czyżewski jest asystentem w Katedrze Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej w Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.

[2] Traktowany jako system współzależnych transakcji kupna i sprzedaży zachodzących w wyniku swobodnej konfrontacji podaży oraz popytu.

[3] Szerzej na ten temat, M. B l a u g , *Teoria ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 299–300.

[4] W ujęciu statycznym do zapewnienia efektywności alokacji wystarczyłaby reprodukcja prosta.

szą być wspomagane odpowiednimi bodźcami instytucjonalnymi. Podstawowym celem artykułu jest więc identyfikacja teoretycznych warunków, w których wspomniane bodźce instytucjonalne są efektywne z punktu widzenia przedstawionych wcześniej kryteriów (druga i trzecia część). Cel ten ma charakter teoriopoznawczy, a przez to w dużym stopniu uniwersalny, jeśli chodzi o zakres analizy. Niemniej podkreśla się, iż rozważania dotyczą pierwszych lat po akcesji do UE i obowiązującego w tym czasie systemu wsparcia sektora rolnego w Polsce w ramach WPR, którego wyróżnikiem są płatności obszarowe.

2. Specyfika alokacji rynkowej w sektorze rolnym

Ekonomia nurtu głównego za podstawę funkcjonowania mechanizmu rynkowego uznaje neoklasyczną teorię cen, która eksponuje kategorię użyteczności krańcowej. Na ogół przyjmuje się, iż A. Marshall jako pierwszy jasno i precyzyjnie wyprowadzał krzywe popytu bezpośrednio z funkcji użyteczności. Krzywa użyteczności marginalnej (Um_x) artykułów żywnościowych jest na ogół bardziej stroma w porównaniu z innymi dobrami – jednostkowa zmiana ilości konsumowanego dobra prowadzi do spadku użyteczności krańcowej o więcej niż jednostkę. Gdyby więc skonstruować współczynnik elastyczności popytowej, czyli tzw. współczynnik giętkości Um_x, byłby on zapewne, w przedziale efektywnego popytu na żywność, większy od jedności (pomijając znak) – jednoprocentowy wzrost ilości kupowanego dobra X powodowałby spadek jego użyteczności marginalnej o więcej niż jeden procent. Z powyższych rozważań wynika znana powszechnie okoliczność, iż popyt na żywność jest względnie nieelastyczny – zmiana ceny powoduje słabszą reakcję popytu niż w przypadku artykułów nieżywnościowych. Można więc powiedzieć, iż podstawowym determinantem endogenicznym procesu kreacji cen w rolnictwie jest giętkość użyteczności krańcowej artykułów żywnościowych uzależniona przede wszystkim od stopnia ich przetworzenia. Z kolei stopień przetworzenia decyduje o wielkości różnicy między wartością wymienną, a wartością użytkową artykułów żywnościowych. Różnica ta jest relatywnie niska, co stanowi drugi wyróżnik mechanizmu rynkowego w rolnictwie. W trzeciej kolejności należy natomiast wymienić czynnik, który nabiera szczególnego znaczenie w przypadku rozdrobnionej struktury agrarnej, a mianowicie **siłę przetargową popytu wtórnego na surowce rolne**, określającą wysokość marż przetwórczych i rent monopolowych.

W świetle powyższego polityka agrarna powinna mieć na uwadze, iż ceny zbytu surowców rolnych w istocie wynikają z wartości wymiennej artykułów żywnościowych ukształtowanej na konkurencyjnym rynku, która musi jednak być co najmniej równa sumie minimalnych kosztów krańcowych wszystkich czynników produkcji zaangażowanych w proces wytwarzania żywności w kolejnych jego ogniwach. Natomiast niespełnienie tego warunku świadczy o zawodności mecha-

nizmu rynkowego i konieczności działań korygujących. Poza tym nie należy zapominać, iż podstawowym czynnikiem decydującym o popycie na żywność są dochody. W związku z tym niskie tempo wzrostu gospodarczego oraz spadek zatrudnienia stanowią w Polsce główne przyczyny ograniczenia konsumpcji artykułów spożywczych. Z drugiej strony jednak duży udział żywności w budżetach konsumentów oznacza stosunkowo wysoką elastyczność dochodową popytu na te artykuły[5]. Warto porównać współczynniki elastyczności dochodowej wydatków na żywność i elastyczność spożycia w jednostkach ilościowych. Przykładowo, K. Zieliński oszacował, iż istnieje duża różnica między współczynnikiem elastyczności wydatków na żywność w Polsce, 0,3–0,53, a elastycznością spożycia w jednostkach ilościowych, 0,21–0,31[6]. Różnica ta oznacza, iż wraz ze wzrostem dochodów będzie w Polsce przede wszystkim rosło zapotrzebowanie na żywność w wyższym stopniu przetworzoną, zdywersyfikowaną i oferującą dodatkowe walory oprócz wartości żywieniowych. Dodatnia elastyczność spożycia natomiast pozwala zakładać, iż istnieje pewien margines na wzrost popytu na żywność w ogóle. Do podobnych wniosków dochodzi się, porównując współczynniki elastyczności dochodowej wydatków na żywność w Polsce – wahające się w granicach 0,4–0,6 z sytuacją w krajach wysoko rozwiniętych, gdzie analogiczne współczynniki są zbliżone do zera lub ujemne. Związane z tym szanse na rozwój polskiego rolnictwa może jednak przekreślić import bardziej konkurencyjnej żywności z Europy Zachodniej. Badania wskazują jednak, iż wiele rynków rolnych w Polsce ma szanse utrzymać silną pozycję konkurencyjną, mimo niepełnego wymiaru płatności bezpośrednich w pierwszych latach członkostwa[7].

3. Instytucjonalne mechanizmy alokacji zasobów w rolnictwie

3.1. Interwencja cenowa

Funkcjonowanie budżetowego mechanizmu retransferu dochodów do rolnictwa tłumaczy się występowaniem tzw. drenażu nadwyżki ekonomicznej z tego sektora, który jest skutkiem, najogólniej rzecz biorąc, rynkowej alokacji zasobów. Sprawia

[5] Szerzej na ten temat zob.: S. Urban, *Spożycie żywności i samozaopatrzenie w żywność wśród ludności rolniczej*, Roczniki Naukowe SERiA, tom V, zeszyt 3, Warszawa–Poznań–Koszalin, 2003, s. 196–202 oraz F. Wysocki, I. Kurzawa, *Analiza kształtowania się konsumpcji żywności w Polsce w ujęciu terytorialnym*, (w:) *Zróżnicowanie regionalne gospodarki żywnościowej w Polsce w procesie integracji z Unią Europejską*, Wyd. AR w Poznaniu, Poznań 2002, s. 399–422.

[6] K. Zieliński, *Elastyczność podaży produktów rolniczych w Polsce*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 2002, s. 157–160.

[7] Szerzej na ten temat zob. A. Czyżewski, B. Czyżewski, A. Henisz, *Rolnictwo polskie w UE. Wyniki negocjacji akcesyjnych*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2003, s. 17 i nast.

ona, że sektor rolny nie może być konkurencyjny wobec innych gałęzi gospodarki narodowej. A. Woś zwraca uwagę na długookresową tendencję obniżania cen produktów rolnych, która wynika z faktu, iż podnosi się wydajność rolnictwa, a jednocześnie popyt na żywność wzrasta znacznie wolniej niż jej podaż – przykładowo w latach 1948–1994 realne ceny żywności w skali świata obniżały się w tempie około 2% średniorocznie, a w krajach UE w tempie około 1,5%, przy średniorocznym spadku cen środków produkcji rolnej rzędu 1,3%[8]. Główną przyczyną odpływu wartości dodanej z rolnictwa do otoczenia są zatem niekorzystne sektorowe terms of trade (innymi słowy rozwierające się nożyce cen). Poza tym jednak dużą rolę w deprecjonowaniu sektora rolnego odgrywają:

– niskie współczynniki elastyczności dochodowej i cenowej popytu na żywność;

– niskie współczynniki elastyczności cenowej podaży produktów rolnych związane z małą mobilnością i niepodzielnością (bryłowatością) czynników zaangażowanych w rolnictwie, które utrudniają przepływ do bardziej efektywnych zastosowań;

– niższa elastyczność popytu na żywność w relacji do elastyczności jej podaży w długim okresie;

– obciążenia fiskalne rolnictwa.

Czynniki te systematycznie obniżają relację wartości dodanej i dochodów dyspozycyjnych w rolnictwie do wartości dodanej i dochodów dyspozycyjnych w innych sektorach.

Polityka gospodarcza nie może pomijać kwestii tej obiektywnej słabości sektora rolnego. Zdaniem A. Czyżewskiego doprowadziłoby to do pogłębiania różnic cywilizacyjnych między miastem i wsią, a tym samym polaryzacji struktury gospodarczej kraju na część rozwiniętą i zacofaną, gdzie rolnictwo stanowiłoby swoisty rezerwuar zasobów czynników produkcji. W dłuższym okresie sytuacja taka stałaby się hamulcem ogólnego rozwoju gospodarki[9]. Rozwiązaniem tego problemu jest natomiast strategia stadialnego dochodzenia do sytuacji parytetowej między rolnictwem a pozostałymi działami gospodarki narodowej[10].

Stadialność procesu restrukturyzacji rolnictwa potwierdzają doświadczenia krajów Unii Europejskiej, gdzie w początkowych fazach rolnictwo współfinansowało rozwój całej gospodarki narodowej poprzez przepływ części wytworzonej wartości dodanej do działów nierolniczych. Z kolei w stadiach zaawansowanych

---

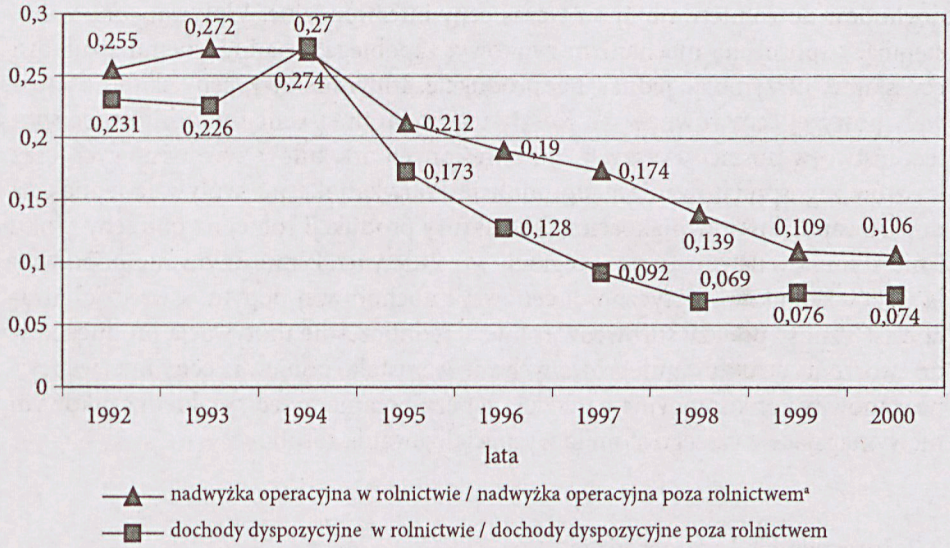
[8] A. Woś, *Konkurencyjność wewnętrzna rolnictwa*, IERiGŻ, Warszawa 2001, s. 18, 19.

[9] A. Czyżewski, *Problemy ochrony rynku rolno-żywnościowego w EWG i Polsce*, Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, pt. „Procesy dostosowawcze rolnictwa do wymogów gospodarki rynkowej", Lublin 24–25 września 1993.

[10] Szerzej na ten temat zob. A. Czyżewski, *Makroekonomiczne uwarunkowania przedsiębiorczości w agrobiznesie*, (w:) *Rozwój rolnictwa i agrobiznesu w skali krajowej i lokalnej*, (red.) A. Czyżewski, Wyd. Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Sielinku, Poznań, s. 48.

następowało najpierw wyrównanie strumieni z rolnictwa i do niego, a później stało się ono beneficjentem netto, przejmując część akumulacji z gałęzi nierolniczych. Dopiero w takich warunkach możliwy jest wzrost konkurencyjności rodzimych producentów żywności na rynkach zagranicznych i osiąganie korzyści z liberalizacji handlu artykułami rolnymi. Natomiast odwracanie powyższej sekwencji może być źródłem poważnych konfliktów społecznych, ponieważ nieprzygotowane do integracji rolnictwo napotyka bariery strukturalne oraz inwestycyjne, których nie jest w stanie pokonać[11].

Niestety, taki scenariusz miał miejsce w Polsce w latach 90. W okresie tym nie było parytetu między rolnictwem, a sektorami nierolniczymi zarówno w zakresie tworzenia wartości dodanej, jak i jej podziału (w sensie dochodów pozostających do dyspozycji rolników), czego dowodem jest rys. 1. Pokazuje on tempo zmian

[a] Nadwyżka operacyjna (brutto) = wartość dodana (brutto) – wynagrodzenia brutto i inne koszty pracownicze – podatki związane z produkcją + dotacje.

Rys. 1. Nadwyżka operacyjna brutto i dochody dyspozycyjne brutto w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie oraz w podsektorze instytucjonalnym pracodawców i pracujących na własny rachunek poza rolnictwem

Źródło: A. W o ś, *Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego. Synteza*, IERiGŻ, Warszawa 2003, s. 54

udziału nadwyżki operacyjnej (brutto) i dochodów dyspozycyjnych indywidualnych gospodarstw rolniczych w nadwyżce operacyjnej (brutto) i dochodach dyspozycyjnych podmiotów poza rolnictwem. Warto zaznaczyć, iż nie chodzi o po-

[11] A. W o ś, *Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego. Synteza*, IERiGŻ, Warszawa 2003, s. 24–25.

równywanie bezwzględnej wielkości wartości dodanej wytworzonej w sektorze rolnym i w jego otoczeniu w danym roku, ale o analizę tempa jej zmian, która pozwoliłaby odpowiedzieć na pytanie, czy zdolność rolnictwa do kreacji nadwyżki ekonomicznej zmienia się szybciej (wolniej) aniżeli w innych działach. Jak wynika z rys. 1., zdolność ta zdecydowanie spadała do 1999 r., przy czym dysparytet w dochodach dyspozycyjnych powiększał się szybciej głównie z uwagi na postępującą dekapitalizację majątku w gospodarstwach (straty z tytułu własności)[12]. Celem interwencjonizmu państwowego jest odwrócenie powyższych tendencji poprzez dostarczenie środków tzw. „pierwszego pchnięcia", które wywołałyby pozytywne efekty mnożnikowe i umożliwiły restrukturyzację sektora rolnego oraz wzrost jego produktywności.

Celu tego jednak nie udało się zrealizować za pomocą narzędzi polityki rolnej stosowanych przed akcesją do UE. Podstawowym instrumentem retransferu dochodów do rolnictwa były wówczas ceny interwencyjne. Wpływały one w następujący sposób na mechanizm rynkowy: zapobiegały nadmiernemu spadkowi cen skupu, utrzymując jednak nadprodukcję. Innymi słowy, ceny skupu oscylowały powyżej ceny równowagi. Koszty tego typu interwencji ponosiło więc społeczeństwo w postaci wyższych cen określonych artykułów żywnościowych oraz kosztów zagospodarowania nadprodukcji. Polityka taka nie wpływała jednak na dopasowanie ilościowo-jakościowej struktury produkcji rolnej na potrzeby rynku i nie stymulowała procesów integracji w rolnictwie. Tym samym nie poprawiała współczynników elastyczności cenowej i dochodowej popytu, a wręcz obniżała elastyczność podaży surowców rolnych. Jednocześnie motywacja producentów do tworzenia struktur zintegrowanych nie wzrastała, ponieważ ceny interwencyjne stanowiły konkurencyjne narzędzie zabezpieczania przed ryzykiem rynkowym niewymagające wyższego stopnia wyspecjalizowania zasobów.

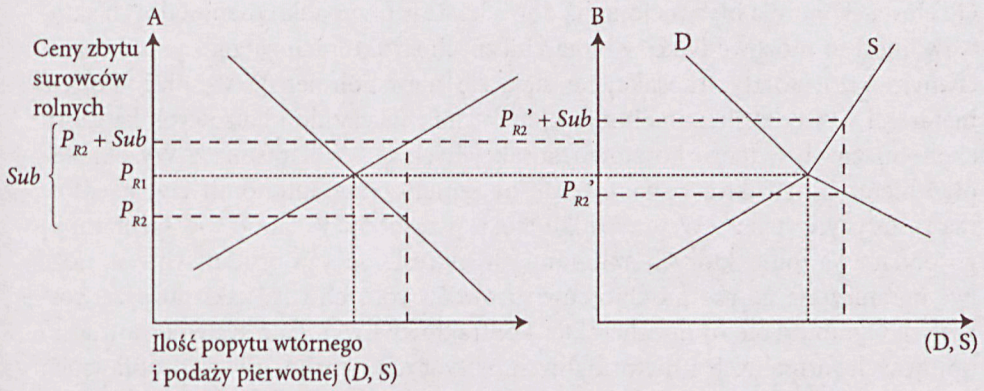
3.2. Interwencja bezpośrednia

Pod pojęciem interwencji bezpośredniej rozumie się stosowane obecnie w Polsce płatności obszarowe, tzw. „system pełny" stosowany w krajach UE-15, wiążący wielkość dopłat z wydajnością produkcji rolnej, a także pomoc w ramach funduszy strukturalnych pre- i poakcesyjnych. Wspólną cechą wymienionych systemów wsparcia jest komplementarność względem mechanizmu rynkowego w tym sensie, że umożliwiają one wymianę bodźców rynkowych między popytem finalnym i podażą pierwotną oraz nie zakłócają przepływu informacji między poszczególnymi ogniwami agrobiznesu. Interwencja bezpośrednia ma, ogólnie rzecz biorąc, cha-

[12] Por.: A. Woś, *Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego. Synteza*, IERiGŻ, Warszawa 2003, s. 58, 59.

rakter subwencji dla producenta rolnego, która polega na przekazaniu określonej kwoty związanej z jednostką wytwarzanego produktu (np. sztuką bydła), jednostką zaangażowanych zasobów (np. hektarem uprawy) lub jednostką kapitału zainwestowaną w strukturę wytwórczą. Prowadzi to do wzrostu efektywnej podaży, który wynika ze zmiany warunków optymalizacji produkcji – koszt krańcowy musi się teraz równać cenie plus subwencja. W rezultacie cena rynkowa obniża się do momentu osiągnięcia nowego punktu równowagi przy cenie P_{R2} – por. rys. 2A. Wielkość podaży wówczas będzie wyznaczał nowy poziom jednostkowego kosztu krańcowego $P_{R2} + Sub$, a popyt – niższa cena rynkowa P_{R2}. Niemniej w długim okresie, w miarę spadku elastyczności cenowej popytu, z subwencji w coraz większym stopniu będą korzystać konsumenci, tzn. P_{R2} będzie się obniżać[13]. W krótkim okresie natomiast cena rynkowa może zatrzymać się powyżej P_{R2}, prowadząc do nadprodukcji, chyba że popyt stałby się bardziej elastyczny (przy cenie równowagi P_{R2}').

Wzrost dochodów producentów rolnych wynikający z subwencji w dużej mierze zależy więc od elastyczności popytu na artykuły powstające w efekcie nowych możliwości produkcyjnych i także od tego, czy dodatkowy dochód zaowocuje ekstensyfikacją produkcji, czy też jej intensyfikacją, specjalizacją i poprawą jakości.

P_{R1} – cena równowagi bez stosowania interwencji bezpośredniej
P_{R2} – cena rynkowa w warunkach interwencji bezpośredniej w strukturach niezintegrowanych
P_{R2} + Sub – cena realizowana przez producentów rolnych
P_{R1}' – cena rynkowa w warunkach interwencji bezpośredniej w strukturach hierarchicznych
Sub – wielkość jednostkowych dopłat bezpośrednich

Rys. 2. Mechanizm oddziaływania interwencji bezpośredniej na ceny rynkowe surowców rolnych w warunkach niezintegrownych (A) oraz hierarchicznych struktur instytucjonalnych (B)

Źródło: Opracowanie własne oraz W. P o c z t a, *Rolnictwo polskie a rolnictwo EWG (studium komparatywne)*, Wyd. Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań 1994, s. 27

[13] Spadek ceny uzależniony jest od tego czy początkowa cena równowagi była w istocie marshallowską „ceną normalną" pokrywającą wszystkie koszty produkcji, w tym też opłatę pracy własnej, a także w zależności od giętkości użyteczności krańcowej artykułów żywnościowych.

W tym drugim przypadku możliwy jest podwójny dodatni impuls: z jednej strony – z tytułu wzrostu elastyczności cenowej i dochodowej popytu na wybranych rynkach rolnych, z drugiej, z tytułu subwencji (por. rys. 2B). Trzeba jednak założyć, iż powstała w ten sposób nadwyżka nie spowoduje nadprodukcji (stąd krzywa podaży na rys. 2B w punkcie P_{R2}' + Sub jest bardziej stroma). Założenie to wydaje się dosyć realne w polskich warunkach. Po pierwsze, intensyfikacja i specjalizacja produkcji rolnej zbliży ją do granicy możliwości wytwórczych gospodarstw, po drugie, wzrost dochodu rolniczego dopiero wyrówna istniejący w gospodarce dysparytet w tym zakresie i przełoży się na akumulację. W długim okresie jednak zagrożenie nadprodukcją będzie rosnąć. Niemniej możliwe jest osiągnięcie równowagi rynkowej przy wyższej cenie rynkowej i w dodatku uzyskana subwencja byłaby w wolniejszym tempie „przechwytywana" przez mechanizm cenowy (na rzecz konsumentów). Reasumując, utrzymanie stanu równowagi z rys. 2B, który oznacza wysoką efektywność absorpcji środków pomocowych, wymaga spełnienia dwóch warunków:

- wyższej elastyczności cenowej i dochodowej popytu na wybranych rynkach rolnych,
- utrzymania skali produkcji na poziomie ceny równowagi P_{R2}'.

W pierwszym przypadku nieodzowny wydaje się wzrost specjalizacji produkcji. Nowa ekonomia instytucjonalna dowodzi, iż w przypadku niemobilnych aktywów[14], jest to możliwe tylko w hierarchicznych strukturach zarządzania, w przeciwnym razie koszty transakcyjne stają się niewspółmiernie wysokie. Pojęcie hierarchii wywodzi się z neoinstytucjonalizmu i należy do kluczowych kategorii ekonomicznych w teorii kosztów transakcyjnych O. Williamsona[15]. Wysoki stopień hierarchii struktur oznacza znaczne ograniczenie autonomii tzw. agentów ma rzecz pryncypała[16]. W przypadku alokacji zasobów w rolnictwie agentami są gospodarstwa rolne, których autonomia w zakresie decyzji produkcyjnych może być ograniczona na rzecz odbiorców surowców rolnych (np. zakładu przetwórczego). Ograniczenie to ma charakter kontraktowy i wynika z systemu powiązań umownych formalnych i nieformalnych, w których określone wiązki uprawnień własnościowych do zasobów są transferowane na rzecz strony kupującej produkty rolne. Przykładowo, struktury instytucjonalne o relatywnie wysokim stopniu hie-

[14] Niemobilność oznacza, iż określone aktywa po przeniesieniu do innego zastosowania znacznie tracą na wartości.

[15] O.E. Williamson, *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998, s.103.

[16] Mamy tu na myśli relację kontraktową, gdy jedna osoba (pryncypał) posługuje się usługami innej osoby (agenta) w celu wypełnienia jakiegoś zadania. Taki kontrakt implikuje delegację uprawnień przez pryncypała do agenta – por.: M. Gorynia, *Zachowania przedsiębiorstw w okresie transformacji*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 1998, s. 40.

rarchii na rynku trzody chlewnej w Polsce opierają się na następujących relacjach kontraktowych[17]:

- długookresowym harmonogramie dostaw,
- zaleceniach co do uprawianych odmian lub hodowanych ras,
- podejmowaniu decyzji dotyczących struktury produkcji i (lub) stosowanych środków produkcji (materiału siewnego, hodowlanego i pasz),
- z góry określonym sposobie rozliczania,
- z góry określonych terminach płatności,
- informowaniu przez odbiorcę o opłacalności działalności w zakresie skupowanego produktu,
- informowaniu przez odbiorcę o opłacalności produkcji określonego surowca,
- konsultowaniu przez strony wielkości planowanej produkcji lub (i) obrotów,
- systemach premiowania jakości (premia za mięsność w systemie EUROP),
- ścisłym harmonogramie odbioru,
- umowach wieloletnich[18].

Jak wynika z powyższego, powiązania hierarchiczne mogą również umożliwić spełnienie drugiego warunku efektywnej alokacji tj. utrzymania skali produkcji na określonym poziomie, m.in. poprzez podejmowanie decyzji co do struktury produkcji przez odbiorcę lub konsultowanie wielkości planowanej produkcji i obrotów.

Podsumowując, można zaryzykować twierdzenie, iż warunkiem efektywności interwencji bezpośredniej, a tym samym mechanizmu absorpcji jest tworzenie hierarchicznych struktur zarządzania. W związku z tym nasuwa się wniosek, że procesy integracji i bezpośredniego retransferu budżetowego są komplementarne i powinny być ze sobą zharmonizowane w sposób instytucjonalny. Zapewniłoby to większą efektywność alokacji zasobów w rolnictwie niż w mechanizmie czysto rynkowym.

---

[17] Struktury instytucjonalne (struktury zarządzania) definiuje się jako system powiązań umownych między dostawcą (producentem rolnym), a odbiorcą (np. zakładem przetwórczym). Struktury te mogą być mniej lub bardziej hierarchiczne. Jako przykłady można wymienić: giełdy towarowe, kontraktację bezpośrednią, grupy producenckie.

[18] Wymienione relacje zidentyfikowano na podstawie ogólnopolskich badań ankietowych przeprowadzonych przez autora w 2003 r., których wyniki znajdują się w zasobach Kat. Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej AE w Poznaniu. Szerzej na ten temat zob.: B. Czyżewski, *Zastosowanie teorii kosztów transakcyjnych w ekonomii rolnej*, (w:) , *Gospodarka rynkowa w Polsce – stan i perspektywy*, (red.) W. Jarmołowicz, Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2005 oraz R. Mroczek, *System powiązań między producentami a zakładami przetwórczymi na rynku żywca wieprzowego*, Roczniki Naukowe SERiA, tom V, zeszyt 2, Warszawa–Poznań–Koszalin, 2003, s. 149.

4. Podsumowanie

Powyższe rozważania skłaniają do ogólnego wniosku, iż mobilność aktywów w rolnictwie wzrasta dzięki uruchomieniu pozarynkowych kanałów transferu uprawnień własnościowych do zasobów. Jednocześnie w sferze obsługującej rolnictwo mogą powstawać dodatkowe dochody retransferowane do tego sektora, których źródłem są oszczędności kosztów transakcyjnych. Struktury hierarchiczne tworzą więc warunki do reprodukcji rozszerzonej w sektorze rolnym, poprzez zwiększenie udziału gospodarstw rolnych w dochodach z przetwórstwa. Redukcja marż może jednak nastąpić tylko w sytuacji dopasowania ilościowej oraz jakościowej struktury produkcji rolnej do oczekiwań rynku oraz zmniejszenia międzysektorowych rozbieżności w długości rynkowego okresu dostosowań popytowo-podażowych. Okresy te w rolnictwie są relatywnie dłuższe z uwagi na niższą mobilność czynników produkcji. Ten problem jest jednak mniej zauważalny w strukturach podejmujących działania w zakresie[19]:

- usprawniania systemu informacji rynkowej, który powinien zaspokajać potrzeby informacyjne uczestników rynku artykułów rolnych dotyczące charakterystyki potencjału, pojemności, chłonności, struktury podmiotowej, przedmiotowej i przestrzennej rynku, diagnozowania motywów oraz zamiarów zakupu, segmentacji rynku, a także analizy procesów konkurencji; sprawny system informacji rynkowej powinien „odkrywać ceny", które byłyby miarodajną podstawą tworzenia długookresowych planów produkcyjnych (tzw. „juste prix")[20];
- magazynowania nadwyżek produkcyjnych – kontrola podaży tą drogą w roku urodzaju i przenoszenia ich na lata nieurodzaju nie tylko stabilizuje ceny, ale także zwiększa przychód całkowity ze sprzedaży produktów rolnych; aby zabezpieczyć jednak realizację nadwyżki ekonomicznej wytworzonej w rolnictwie, a tym samym reprodukcję rozszerzoną na poziomie gospodarstwa rolnego, magazynowanie powinno być prowadzone przez producenta, a nie pośrednika czy przetwórcę – tylko w takim przypadku można osiągnąć cel, którym jest podniesienie elastyczności cenowej podaży pierwotnej i ograniczenie cykliczności produkcji rolnej oraz zmienności cen; magazynowanie płodów rolnych przez producenta jest jednak możliwe tylko w zintegrowanych poziomo i pionowo strukturach hierarchicznych, które jednocześnie rozwiązywałyby problem asymetrii informacyjnej oraz dostosowywały poziom zapasów do struktury popytu pierwotnego;

---

[19] Szerzej na ten temat zob.: B. S o j k i n, *System informacji rynkowej jako czynnik ograniczający ryzyko produkcji rolnej*, (w:) *Mechanizm cenowy jako determinanta ryzyka produkcyjnego na rynku rolnym i żywnościowym – możliwości sterowania ryzykiem, uwarunkowania i instrumenty marketingowe*, (red.) H. Szulce, Sielinko 1999, s. 77–79.

[20] J. C o r d i e r, *Analyse économique du lancement du contrat Matif*, „OCL.Oléagineaux corps gras lipids" 1998, nr 5/2.

– wprowadzania różnych form wymiany barterowej – podaż w rolnictwie jest nieelastyczna względem cen produktów rolnych szczególnie w sytuacji, gdy zmianom tym towarzyszą wahania cen produktów przemysłowych wykorzystywanych w produkcji rolnej; gdyby jednak koszty czynników produkcji określane były w wymianie barterowej (np. poprzez zaopatrywanie w środki produkcji kredytowane dostawami surowców) elastyczność podaży w rolnictwie niewątpliwie by wzrosła.

Wymienione czynniki powodują, iż gospodarstwa funkcjonujące w strukturach hierarchicznych, z jednej strony, szybciej reagują na bodźce ze strony popytu (wahania cen zbytu), z drugiej – są mniej wrażliwe na zmiany cen środków produkcji. Reasumując, słuszna wydaje się teza, iż efektywna absorpcja środków pomocowych dla rolnictwa, a tym samym wyższe dochody producentów rolnych, są warunkiem lepszego dopasowania podaży do bieżących potrzeb rynku poprzez hierarchiczną organizację procesu produkcji i dystrybucji.

Literatura

Blaug M., *Teoria ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

Cordier J., *Analyse économique du lancement du contrat Matif*, „OCL.Oléagineaux corps gras lipids" 1998, nr 5/2.

Czyżewski A., Czyżewski B., Henisz A., *Rolnictwo polskie w UE; Wyniki negocjacji akcesyjnych*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2003.

Czyżewski A., *Makroekonomiczne uwarunkowania przedsiębiorczości w agrobiznesie*, (w:) *Rozwój rolnictwa i agrobiznesu w skali krajowej i lokalnej*, (red.) A. Czyżewski, Wyd. Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Sielinku, Poznań 1995.

Czyżewski A., *Problemy ochrony rynku rolno-żywnościowego w EWG i Polsce, Materiały międzynarodowej konferencji naukowej*, pt. „Procesy dostosowawcze rolnictwa do wymogów gospodarki rynkowej", Lublin 24–25 września, 1993.

Czyżewski B., *Zastosowanie teorii kosztów transakcyjnych w ekonomii rolnej* (w:) *Gospodarka rynkowa w Polsce – stan i perspektywy*, Zeszyty Naukowe AE w Poznaniu, (red.) W. Jarmołowicz, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 2005.

Gorynia M., *Zachowania przedsiębiorstw w okresie transformacji*, Wyd. AE w Poznaniu, Poznań 1998.

Mroczek R., *System powiązań między producentami a zakładami przetwórczymi na rynku żywca wieprzowego*, Roczniki Naukowe SERiA, tom V, zeszyt 2, Warszawa–Poznań–Koszalin, 2003.

Sojkin B., *System informacji rynkowej jako czynnik ograniczający ryzyko produkcji rolnej*, (w:) *Mechanizm cenowy jako determinanta ryzyka produkcyjnego na rynku rolnym i żywnościowym – możliwości sterowania ryzykiem, uwarunkowania i instrumenty marketingowe*, (red.) H. Szulce, Sielinko 1999.

Urban S., *Spożycie żywności i samozaopatrzenie w żywność wśród ludności rolniczej*, Roczniki Naukowe SERiA, tom V, zeszyt 3, Warszawa–Poznań–Koszalin, 2003.
Williamson O.E., *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998.
Woś A., *Konkurencyjność polskiego sektora żywnościowego. Synteza*, IERiGŻ, Warszawa 2003.
Woś A., *Konkurencyjność wewnętrzna rolnictwa*, IERiGŻ, Warszawa 2001.
Wysocki F., Kurzawa I., *Analiza kształtowania się konsumpcji żywności w Polsce w ujęciu terytorialnym*, (w:) *Zróżnicowanie regionalne gospodarki żywnościowej w Polsce w procesie integracji z Unią Europejską*, Wyd. AR w Poznaniu, Poznań 2002.
Zieliński K., *Elastyczność podaży produktów rolniczych w Polsce*, Wyd. AE w Krakowie, Karków 2002.

The determinants of absorption efficiency in terms of Common Agricultural Policy's payments for agriculture

Summary

In agriculture there are no conditions for efficient market mechanism. Market stimulus, which are immanent for present political system in Poland, are not capable of providing efficient absorption of CAP's funds and have to be assited with institutional stimulus. The main aim of the article is identification of theoretical determinants which make these stimulus effective in terms of broadened reproduction in agriculture. Although that aim provides universal scope of analyse, article concerns mainly first years after accession in UE and the direct payments system currently in force.